

*Колесніков М. П., Колеснікова А. М.
м. Харків, Україна*

ФІЛОСОФІЯ І НАУКОВІ ТИПИ РАЦІОНАЛЬНОСТІ (ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Розглянуто основні історичні типи раціональності. Визначено особливості та передумови становлення класичних та неокласичних типів раціональності. Виявлено зв'язок і кореляцію наукової раціональності та форм прояву раціоналізму в освіті.

Ключові слова: наука, наукова раціональність, філософія, освіта, культура.

Актуальність проблеми. Філософська концепція розвитку і викладення філософії тісно пов'язана з ідеалом і типом наукової раціональності відповідного історичного етапу розвитку людства. Коли тип раціональності змінюється, тобто протягом глобальних наукових революцій, певний час існує неузгодженість між, тим що трапляється в науці як пізнанні і в науці як культурі, тобто у сфері, де відбувається збереження, трансляція і трансмутація наукового знання, сфері, до якої належить освіта. Мова йде про відому освітянську проблему, особливу відчутну у вищій освіті, що готує науковців. Готуючи суб'єктів наукової діяльності, ми майже з неминучістю зорієнтовані ніби на вчора. І це ще нічого, коли мова йде про наукову інформацію: її нескладно отримати, якщо тебе навчили, як це робити. Але швидкі і фундаментальні зміни науки як пізнання під час наукової революції можуть стосуватися уявлень про бажаний продукт роботи науки як культури - про суб'єкт наукової творчості вченого.

Саме сьогодні ми і переживаємо глобальну наукову революцію, пов'язану зі становленням постнеокласичної науки і відповідного постнеокласичного типу наукової раціональності, нової парадигми мислення. Але крім приведення у відповідність із сучасним рівнем змістовних і методологічних аспектів знання, що викладається в освітніх закладах, на часі ще й зміна уявлень про суб'єктів освітянської діяльності. Ця зміна зумовлена потребою доповнити класичний досвід ідеалу раціональності в філософії і науці неокласичним досвідом, або вбудувати класичне в неокласичний досвід.

Аналіз основних джерел і публікацій. Поняття раціональності на сьогоднішній день не має остаточного визначення, хоча з цього приводу існує досить розвинений дискурс. Змістовні характеристики і

визначення раціональності завжди були в полі зору видатних вітчизняних і зарубіжних філософів, а саме - Н. А. Автономової, П. П. Гайденко, А. М. Єрмоленка, С. Б. Кримського, В. С. Лук'янця, М. К. Мамардашвілі, М. К. Петрова, М. В. Поповича, В. Н. Поруса, В. Г. Федотової, В. С. Швирьова тощо.

У західній філософії питанню раціональності також приділена значна кількість праць, в яких учені осмислюють такі моделі наукової раціональності: індуктивістську (Р.Карнап, М.Хессе), дедуктивістську (К.Гемпель, К.Поппер), еволюціоністську (С.Тулмін), реалістичну (Х.Патнем, В.Ньютон-Сміт). Однак, спираючись на результати низки культурологічних досліджень, більшість із них погоджуються з тим, що раціональність і раціоналізм є творенням західного типу культури. А в умовах інформатизації та глобалізації суспільства продиктований ним стиль мислення стає домінантним у світі.

Загалом компаративний історико-філософській аналіз проблеми раціональності показує, що вона не має однозначного вирішення в гносеологічному і соціокультурному контекстах, тобто поняттю «раціональність» різні епохи людської цивілізації приписують різні, інколи протилежні характеристики. Більше того, критерії дефініції раціональності залежать і від конкретного типу і стану культури, в контексті якої вони розглядаються.

Усвідомлення різноманітності в способах існування наукової раціональності, що супроводжувало філософське осмислення наукових революцій ХХ ст., в сучасній філософії науки ґрунтується на поняттях ідеалів і типів раціональності. Класичний і неklasичний ідеали раціональності розглядає в 1984 р. Мераб Мамардашвілі і включає в цей розгляд філософію, психологію і фізику. Американський філософ Хіларі Пантем констатує в 1987 р. принципові труднощі з класичним ідеалом безособового знання, аналізуючи ситуації в квантовій механіці і в сучасній логіці. В'ячеслав Стьопін в 1989 р. формулює ознаки класичного, неокласичного і постнеокласичного типів раціональності, які утворюються на відповідних етапах розвитку науки [див. 2; 8; 10; 11].

Разом з тим, використання єдиного методологічного принципу призвело до формування нетотожних підходів до класифікації та типізації раціональності залежно від сфери її вжитку. Ситуацію, що склалася, В. Н. Порус характеризує наступними словами: «Дивовижний факт: хоча без обговорення цієї теми не минає практично жодне сучасне філософсько-методологічне дослідження, хоча суперечки відносно проблеми раціональності не стихають і стають все гострішими, немає загальноприйнятого визначення поняття «раціональність», згоди відносно того, що вважати

проблемою, пов'язаною з даними поняттям» [11, 7]. У науковій літературі, присвяченій даній проблемі, розглядаються два підходи до визначення раціональності: критеріальний і плюралістичний.

Метою статті є дослідження кореляції розвитку філософії з її класичним та неокласичним типами раціональності.

Аналіз проблеми. Історія взаємодії освіти та раціональності відслідковується з Античності. Від часів Піфагора, софістів, Сократа, Платона, Аристотеля започатковується особливий, новий стиль мислення - раціоналістичність. У подальшому саме він визначатиме основні феномени європейської культури: богословські дослідження Середньовіччя, методологічні пошуки Нового часу, діяльність просвітників і навіть екзистенційні пошуки мислителів ХІХ - ХХ ст.

Найбільш яскраво співвідношення різних форм раціонального проявлення у взаємовідношенні науки й освіти, які з часів побудови гумбольдівської моделі університету є безпосередньо зв'язаними. Особливо відчутним цей зв'язок є в постіндустріальній моделі економіки, яка відмовляється фінансувати фундаментальні дослідження, якщо вони безпосередньо не впливають на покращення виробничого процесу чи створення інноваційної техніки. За цих умов саме університецька освіта стає осередком фундаментальної науки, ставлячи перед собою не менш складне завдання - поширення новітніх наукових даних у студентській аудиторії. Саме тому, на наш погляд, аналіз взаємовідношення, зв'язку і кореляції наукової раціональності та раціоналізму в освіті й вироблення методологічної і методичної основи їх кореляції є нагальною потребою.

Слід погодитись із тим, що термін «раціональність» є полісемантичним. У сучасній літературі поняття раціональність, раціональний використовується як синонім слів розумний, обґрунтований, цілевідповідний» [див. 3, С. 15-17; 8; 13; 14]. Таке широке семантичне значення поняття раціональності є похідним від латинського *гаїо*, що означає рахунок, кошторис, думка, намір, спосіб, замір, міра. Всі дослідники, хто писав на тему раціональності, так чи інакше займалися пошуками критеріїв та істотних характеристик раціональності. У найбільш загальному вигляді, критеріями раціональності автори вважають наступні характеристики: адекватність (співмірність, відповідність людських позицій реальному стану справ у цьому світі); ефективність, логічність (відповідність законам логіки є однією з підстав так званої логоцентричної парадигми Європейської філософії), цілевідповідність, рефлексивність. Взірцем раціональної системи з критичною рефлексією є наука [2, с. 16-18].

У даній статті раціональність розглядається і як абстрактно-логічний, і як соціально-культурний структурно складний феномен, що може бути застосований як до форм і способів мислення, так і до людської діяльності й поведінки в усіх сферах культури і діяльності.

Останніми роками питання наукового пізнання стало предметом широкої наукової спільноти. Оpubліковано низку наукових праць, у яких описані, обґрунтовані такі моделі пізнання та типи раціональності.

Ейдетична модель раціональності. Характерна для періоду античності. Ейдетична модель (пізнання) раціональності заснована на управлінні, домінуванні почуттєвих (інших) та духовних образах (почуттях, формах, ідеях) розуміння космосу як художнього цілого. Образи приходять йдуть, як дійові лиця в театрі наприклад: сон як гість завітавший і доки він дає людську свідомість подібно новинам. Пізнання - це діалог, який душа, за Платоном, веде сама з собою і який в обставинах бесіди, спору словесної дуелі дозволяє пов'язувати пізнавальні процедури з семантикою прохання, а розум з вирішенням проблем, ситуацій, діалогових схем. Хоча західноєвропейська освітня система має своїми витокami вчення софістів, спрямованість на вироблення ідеї притаманна всій античній філософії. Якщо ж урахувати факти відсутності постаті мудреця, аналогічного за своїми функціями китайському Цзи, то можна з повним правом ототожнити учня та вчителя, оскільки розмова, діалог, а пізніше у Сократа - діалектика, стали основним способом не лише передачі, а й накопичення нового знання. Враховуючи зміст тогочасної філософії і науки, а освіти - з риторикою і етикою, приходимо до ототожнення критеріїв ейдичної раціональності з ідеалами доброчесності: добра, справедливості, краси, любові тощо.

Софіологічна модель раціональності. Зародилася у Середні віки на протигагу розповсюдженому негативному ставленню до науки та освіти Середньовіччя, станемо на її захист. Софіологічна модель (пізнання) раціональності представляє слово як принцип сказуємості і смислбудівництва в якості парадигми буття і пізнання. Саме речі були об'явлені знаками (словами), божою мудрістю, а світ став розглядатися як текст Бога. Слово використовується як модель світу. В ньому є все те, що є в світі і матерії, звуку, ідеальність значення і образність семантичних асоціацій. Як стверджується у одкровенні Іоанна: «На початку було Слово, і слово було у Бога, і слово було Бог».

Світ виступає як текст, якій означає, що кожна річ, крім того, що вона являється сама собою, предметною освітою і виступає як знак, «символ», деякої глибини мудрості. Приєднання до глибинних сенсів

відкриває людині в радісній творчості саме ту мудрість, яка розлита в речах в результаті розкриття Бога і може бути оцінена як уявлення Логосу чи Софія. В понятті «Софія злитті воєдино творець, творчість і твар». Пізнання набуває характер повідомлення, комунікації, вісті від Бога, причому Бог (Логос) знаходяться не поза людиною, а в її серці. Однак не слід забувати, догматизувавши деякі біблійні канони, мислителі середньовіччя не відкинули головне - логіку Аристотеля. Як відмічає М. К. Петров: «В середземноморські культурні традиції дисципліни розумової роботи збереглася завдяки християнським мислителям першого століття. Але в подальшому мертвою сила догми взяла своє, і схоластика стала символом нетворчого, тупого, безглузлого, «немовби наукового» бажання гаяння часу. Насправді це було далеко не так, саме із цього виріс Європейський Університет як освітня і наукова сутність» (сколок середньовіччя у сучасності) [10, с. 251]. Освітня система відійшла від науки, працювала проти неї. Проте це не головне. Розробка важливих європейських цінностей - ось що стало основним завданням освіти та відповідного їй типу раціональності дій. Основна мета-консолідація народів, суспільства, встановлення єдиного культурного і освітнього простору. Так, це були «темні віки», темні для філософа, історика науки, однак, - неодмінно багаті в освітньому плані. Створення системи освіти сприяло затвердженню та трансляції у суспільстві наукових знань, а також підготовці кадрів для професійних занять наукою». Тобто, схоластична раціональність в освіті стала передумовою формування класичної наукової раціональності.

Сучасні дослідники стверджують, що християнська релігія виступає в ролі партнера або навіть адвоката раціональності. Як Іван Павло II (особливо в енцикліці «Віра і розум»), так і Бенедикт XVI постійно нагадують про християнські джерела Європейської раціональності [14, с. 21].

Виявляється, що головні виклики релігії, що виходять з панівних нині типів раціональності, містять у собі приховані етичні претензії.

Аподиктична раціональність та гіпотетично-дедуктивна модель пізнання заснована на евристиці логічного мислення. Програма перебудови знана за логічними схемами теорії (у її математичному, логічно-імперичному та фізикалістичному способі) висунула на передній план алгоритми, групи перетворень, математичні структури та дедуктивні правила як засіб автоматичного, без суб'єктивного руху для отримання пізнавальних результатів.

Даючи таку назву типу раціональності, ми підкреслюємо, що основним принципом дій в освіті того часу стала абсолютна

вірогідність, очевидність і самореферентність пояснення того чи іншого явища.

Характерні риси аподиктичної раціональності: 1. Поворот до консолідації освіти й науки. 2. Мета науки - гуманістичні цілі, зміна та покращення природи людини через виховання та навчання. 3. Мета науки - дослідження природи заради підкорення її благам людини. Формується класичний тип наукової раціональності. 4. Здійснюється математизація науки, яка забезпечила інтерсуб'єктивність наукового знання, відкинула необхідність описового характеру науки. Зокрема, прив'язаний до фізичних об'єктів метод флюксії. Однак як буде показано нижче, це заклало перший камінь у протистоянні раціоналізму в освіті та наукової раціональності. Те, що можна пояснити, виходячи з елементарного емпіричного матеріалу, потребуватиме в подальшому досить глибоких теоретичних знань, досконалого математичного апарату. 5. Закладається опозиція знання і розуміння. Сутність явищ може бути показана лише фізико-математичними методами, що для завдань освіти не завжди є оптимальним шляхом.

Для наукового знання характерно використання казуальної матриці, введення стандарту достовірності, канонів пояснення, та зразків опису, а також (явних чи неявних) правил осмислення, дозволяючи певною мірою із багатоманітності істинних тверджень відрізнити вираження з істинним значенням. Наукове знання характеризується також феноменом акумулятивності та активізації інформації, що обумовлено жорсткими схемами його організації.

Наукове знання будується на співвідношенні методологічно чіткої та інколи навіть логічно алгоритмізованої теоретичної системи однозначно отриманим емпіричним матеріалом (в умовах НТР це образ стохастичного автомату).

На думку В .С. Лук'янца, визначальними для класичної концепції раціональності є принципи:

- принцип або постулат автономності, суверенності наукового мислення: мислення є універсальною сферою, абсолютно незалежною від інших форм свідомості та діяльності. Цей принцип по суті стверджує трагічну розірваність між наукою і культурою. Автономність, абсолютна суверенність мислення повертається своїм іншим боком - абсолютною відмежованістю науки від інших сфер духовної діяльності людини; це інший проміжок часу;

- принцип абсолютної розмежованості суб'єкта і об'єкта: завдання пізнання полягає в тому, щоб постульовану з самого початку розірваність суб'єкта пізнання зняти в самому акті пізнання,

створивши для цього відповідні процедури та віднайшовши опосередковуючі ланки;

- принцип об'єктивності знання, який класична концепція раціональності тлумачить як необхідність елімінації будь-яких суб'єктивних елементів із знання й отримання в кінцевому підсумку абсолютної істини як не в самому конкретному акті пізнання, то, можливо, як ідеалу, до якого має прагнути людина [15, с.176-177].

Тому задоволення мети освіти і науки, які ідеологічно мало різнилися шляхами реалізації. Наука з цього часу втрачає інтереси до проблеми освіти, в результаті чого виникає професія - популяризатор науки.

Позитивістська раціоналізація. Формується в період із середини XVIII до середини XX ст. Її з упевненістю можна назвати класичною, адже саме в цей час закладаються основи класичного університету (В. Гумбольдт), встановлюється механізм конструктивної взаємодії науки та освіти. Так, у західноєвропейських університетах і до цього часу центрують провідні наукові школи, інститути, лабораторії, дослідні установи тощо. Обґрунтовуючи симбіоз науки та освіти, вказують, що гіпотетико-дедуктивний метод, або метод сходження від абстрактного до конкретного є загальним методом побудови наукової теорії в розвинених наукових дисциплінах, який має при використанні, зокрема в фізиці, дві різновидності: метод принципів і метод гіпотез. Із розглядом питання про роль методу принципів і методу гіпотез тісно пов'язана проблема феноменологічних (описових) і динамічних (пояснювальних) теорій.

Під феноменологічною теорією розуміють таке формування закономірностей в царині спостережувальних явищ, в яких не робиться спроба звести описові зв'язки до загальних законів природи, які лежать в їхній основі і через які вони могли б бути зрозумілими.

Сучасній науці відомі також різні індуктивні теорії, які притаманні емпіричним наукам. Вони діляться на описові та математизовані.

Власне, назва цього типу раціональності взята для демонстрації передумов і причин її встановлення. Саме після позитивістської кризи у філософії усвідомлюється необхідність паралельного розвитку освіти та науки, потреба їх взаємодії і взаємозв'язку.

Характерні риси позитивістської раціональності: 1. Раціоналізм в освіті узгоджується з науковою раціональністю, реалізується принцип відповідності того, що викладається у провідних університетах світу. 2. Формування наукових шкіл, традицій стає символічним елементом взаємодії освіти і науки, демонстрацією їх кореляції. 3. Криза науки початку XX ст. не стала кризою для освіти, що заклало основу подальших проблем в освітній діяльності.

Модерна раціональність. Формується з початку ХХ ст. Цей період характеризується як бурхливими соціальними перетвореннями, так і надзвичайною складністю науки (теорія відносності, квантова теорія, кібернетика, нанотехнологія, геноміка).

Головною рисою етапу сучасної визріваючої науки стає філософсько-методологічна рефлексія. Одним із найважливіших наслідків включення цієї рефлексії в самосвідомість науки в цілому і її конкретних галузей зокрема виявляється розширенням змісту, конкретно-наукового теоретичного знання за рахунок поєднання знання законів функціонування і організації знань про предмет.

Поступово відбувається перехід до якісно нової ситуації у пізнанні сутності теоретичного знання, а саме філософсько-методологічна рефлексія крок за кроком втрачає домінуючу видимість самостійності, набуває характеру саморефлексії конкретно-наукового теоретичного знання.

Взагалі, коли йдеться про науку в період зміни модернізму і постмодернізму, то частіше вживають поняття «класична», «некласична» і «постнекласична» наука. Це прийнято здебільшого в пострадянських країнах завдяки широкій популярності робіт академіка В. Стьопіна, який в історії розвитку науки виділив три згадані концепції. Між класичною наукою та некласичною і постнекласичною існує безліч радикальних розходжень. Некласична і постнекласична хоча і відмінні між собою, проте якісно належать до однієї парадигми - парадигми науки постмодерну.

Як відомо, класичний ідеал раціональності є притаманним класичній науці Нового часу, метафізиці, засади якої були створені Декартом. На думку сучасних дослідників, між класичною раціональністю та класичною логікою існує достатньо фундаментальна узгодженість, оскільки:

- класична раціональність та класична логіка спрямовані на опис та обґрунтування точного та природничого знання;
- класична логіка та класична раціональність підпорядковуються спільним стандартам ясності, точності, впорядкованості, тощо, що забезпечується завдяки гносеологічним настановам об'єктивності, незалежності моральних принципів, аподиктичної достеменності істини, узгодженості результатів досліджень із нормами логіки;
- у межах класичної логіки та класичної раціональності реалізується принцип двозначності: знання отримує оцінку «істинно», а незнання - «хибно»;
- у системах класичної логіки, як і в класичному раціоналізмі, світ описується як статичний, незмінний, «такий, як він є» в термінах «істинно / хибно» [17, с. 220-221].

Річ у тім, що співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання мислять у класичному типі раціональності таким чином, що суб'єкт має бути елімітованим, винесеним за дужки, для забезпечення об'єктивності пізнання.

Визнаючи класичний ідеал раціональності і посилаючись при цьому на Декарта, Мамардашвілі підкреслює, що мова йде про принципову можливість відтворити раціонально зрозумілий об'єкт непервинним чином теоретично. Стосовно практики передбачається можливість нескінченного вдосконалення вимірюваних процедур, які в принципі апроксимують ідеальну точність величин, теоретично засадних щодо математичних просторових і часових точок і не мають розміру.

Всі згадані нескінченності, а також багато інших, передбачають примислення нескінченого суб'єкту, здатного здійснити ці нескінченні процедури. З самого початку класичне мислення мало на увазі божественний інтелект, за образом і подобою якого мислився людський інтелект. Вирішальною для класичного ідеалу раціональності була можливість граничного переходу між процедурами, які була здатна здійснювати людина, і їхніми нескінченими повторенням, щодо якого мислився здатним нескінченний суб'єкт.

І нарешті, ще один важливий аспект класичного розуміння свідомості, на якому наголошує Мамардашвілі: «той, хто знає предмет А, знає свій розуму стосовно А». Цей момент є надзвичайно важливим саме для розуміння освіти в класичному дусі. Ось як характеризує це класичне розуміння сам Мамардашвілі: «У класичній педагогіці, а вона лише окремих елемент загального класичного стилю мислення, фактично передбачається деяка привілейована система відліку - така, що перенесення знання з однієї голови до іншої в навчанні ґрунтується на реконструкції або відтворенні одного єдиного суб'єкта по всіх точках. Ми вважаємо, що процес навчання полягає в тому, що якщо, наприклад, дитина знаходиться в точці А, я можу передати дитині це знання». Але весь досвід педагогіки, психології, лінгвістики відкидає це спрощене класичне розуміння [9, с. 19,21-22].

Моделлю особистості у сучасній освіті може бути людина - трансфесіонал, яка розглядає світ як сферу пізнавальної та практичної невизначеності, що її необхідно подолати з урахуванням можливих ризиків та небезпек [1, с. 94]. У свою чергу це потребує нового типу мислення і стратегій поведінки в умовах дефіциту часу та знання.

Власне, вихід за межі класичного розуміння свідомості в філософії і психології почався з виявлення «непрозорості» для суб'єкта власних станів свідомості. Виявлення Марксом феномену ідеології, виявлення Фрейдом процесів раціоналізації витіснених змістів свідомості — це свідоцтво детермінованості мислячого суб'єкта історією людства за Марксом або персональною історією становлення його сексуальності за Фрейдом.

М. Мамардашвілі вважав, що, як свого часу для Маркса і Фрейда, вихід за межі класичної раціональності відбувся для видатних фізиків у ХХ ст. Тут в дію вступає неklasичний тип раціональності, який передбачає забезпечення об'єктивності пізнання завдяки врахуванню засобів діяльності суб'єкта. Принцип доповнюваності Н. Бора, який мав врегулювати дії вченого з урахування принципу невизначеності Гейзенберга щодо некомутуючих величин, академік В. А. Фок переформулював у принцип відносності механічного руху до системи відліку, який діяв у класичній і релятивістській механіці. Таким чином було усвідомлено, що певне врахування активності суб'єкта мало місце і за часів класичного типу раціональності.

Постнеklasичний тип раціональності продовжує обмежувати дію класичного типу раціональності, оскільки визначає, що серед макроскопічних об'єктів, які раніше всі вважалися предметом класичної фізики, такими є тільки інтегровані системи.

Неінтегровані системи, динаміка яких є нелінійною, в певних галузях свого існування є надзвичайно важливим до зовнішніх впливів, принципово відкритими. Спостереження таких систем, хоча і немікроскопічних, також впливає на отримані результати незворотнім чином. Однак для забезпечення об'єктивності пізнання тут не може вистачити лише врахування засобів спостереження.

Головний елемент квантової герменевтики полягає в тому, що осмислення вважається розгляд об'єкта мікросвіту лише разом з макроскопічним приладом, з яким він взаємодіє. Мікроявище «спостерігається» макроприладом, який встановлює зв'язок між експериментатором і мікроявищем.

Вторгнення принципу антропності у проблему Космосу показує абсолютну присутність людської екзистенції як набуття розуміння. Тим самим герменевтика «перетворюється на науку розшифрування сукупності людських знаків і того мовного виміру, який характеризує людське існування» [8, с. 73]. При відповіді на нього герменевтика фізики робить наголос на те, структура їх опису стає фіксованою тільки вже після вимірювання, які визначають, у якому з дозволених квантових станів Всесвіту ми живемо, тобто після появи спостерігача. Герменевтичне співвідношення незвичайностей робить роль поняття

спостерігача винятково важливим у обговоренні не тільки загальних характеристик Всесвіту, а й конкретних законів, які не керують ним.

Фізики припускають, що розуміння Всесвіту принципово пов'язане з деяким герменевтичним суперобразом, який вбирає в себе суще, включаючи свідомість як свої власні ступені свободи. Після створення єдиного опису фізичних взаємодій наступним етапом може стати включення в нього внутрішнього світу людини. Отже, герменевтика квантової космології ставить докорінні філософські проблеми свідомості, життя і смерті людини які пов'язані з проблемами народження, життя і смерті Всесвіту на фундаментальному рівні.

Втім, як відомо, є скептичне ставлення до наукової методології. Так, представники Франкфуртської школи оголосили науку різновидом ідеології.

Відомий фахівець з методології науки П. Фейерабенд зауважує, що, оскільки наука перетворилася на засіб маніпулювання свідомості, людині належить звільнитися від «наукового гніту». За спостереженням Ж. Деррида та Ж.-Ф. Лі отара, в більшості провідних країн світу складається ситуація постмодерну, для якої характерним є формування ілюзії втрати провідної ролі, наукової раціональності в культурі. Ми мріємо про якісні стандарти цивілізованих країн і в той же час старанно пестуємо містицизм і дикунські релікти. Треба пам'ятати І. Канта. Освіта (у кантівському розумінні) - це здатність людини жити своїм розумом і не потребувати допомоги з боку зовнішніх авторитетів та вищих сил.

Для науки й культури постмодерну проблема пошуку адекватного відображення результатів наукових досліджень і форм подачі інформації не втрачає актуальності. Адже, сьогодні, за словами І. С. Добронравової, важливо не тільки що?., де?., коли? і як? Пізнається, але й хто пізнає. Такі особливості постнеокласичної науки призводять до появи нетотожних, некопліментарних, а інколи й суперечних концепцій раціональності, що часто сприймається як норма плюралістичної філософії традиції. Проте це унеможлиблює побудову єдиних принципів раціональності, яка, на нашу думку, повинна стати основою будь-якої культури, в тому числі й постмодерної, адже чим більш ворожа та чи інша культура духу, тим більше трагічна історична доля її носіїв. Бо історія - це завжди вибір, а вибір може бути або раціонально-аналітичним, абодорефлексивно-імпульсивним [2,114], тобто поза-або несвідомими.

Що ж до співвідношення класичного ідеалу раціональності з певними типами раціональності, то важливо визначити, перш за все, зв'язок класичного ідеалу раціональності саме з некласичним типом

раціональності. Тоді зрозумілі будь які умови, за яких ідеал раціональності має бути зміненим. Інакше неминучі ситуації, коли невідповідності плідної наукової теорії неадекватному ідеалу раціональності породжує питання про її повноту.

Висновки. Попередній аналіз свідчить, що кожна історична епоха має свої зразки, моделі, норми та ідеали наукової раціональності, які інколи складно навіть співставити один з одним. Відповідно, для правильного розуміння процесу становлення наукового знання, як і способів його отримання, є врахування співвідношення історизму і адекватних логічних форм відображення, що впливає на засвоєння матеріалу в його конкретних умовах, із врахуванням особливостей, через властиві їм поняття та ідеали раціональності.

Література:

1. Ганаба С. Зміст навчання у контексті соціокультурних змін «плинної модерності» // Вища освіта України. - 2012. - № 3. - С. 89-95.
2. Добронравова И. С. Идеалы и типы рациональности // Постнеоклассика: философия, наука, культура: Коллективная монография. Ред. Л. П. Киященко, В. С. Степин. - СПб.: Издательский дом «Мирь», 2009. - С. 296-314.
3. Додонова В. І. Про тонкощі концептуальної дискусії щодо сутності раціональності у сучасному філософському дискурсі // Практична філософія. - 2011. - № 3. - С. 15-22.
4. Дротянко П. Г. Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнеокласичне дослідження). - К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджменту і бізнесу, 2000. - 423 с.
5. Зуев К. А., Кротков Е. Л. Парадигма мышления и границы рациональности // Общественные науки и современность. - 2001. - № 1 - С. 104-114.
6. Карлов Н. В. О фундаментальном и прикладном в науке и образовании, или «Не возводи свой дом на песке» // Вопросы философии - 1995. - №11 - С. 35-46.
7. Лиотар Ж. -Ф. Состояние постмодерна: пер. с фр. - СПб.: Алетейя, 1998. - 160 с.
8. Мамардашвіаи М. К. Как я понимаю философию. - М.: Издат. группа «Прогресс», «Культура», 1992. - 416 с.
9. Мамардашвили М. К. Классический и неклассический идеалы рациональности - СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2010. - 288 с.
10. Петров М. К. Язык, знак, культура. - М.: Наука, Главная редакция Восточной литературы, 1991. - 328 с.

11. Поппер К. Логика и рост научного знания. - М.: Прогресс, 1933.
12. Порус В. Н. Рациональность. Наука. Культура. - М: ИФРАН, 2002. - 352 с.
13. Ракитов А. И. Рациональность и теоретическое познание // Вопросы философии. - 1982. - № 11 - С. 68-81.
14. Релігія і раціональність. Круглий стіл «Філософської думки» // «Філософська думка». - 2012. - №4, С. 5-23.
15. Сакур А. В. Суб'єкт освіти в умовах «суспільства ризиків»: контекст раціональності // Філософські обрії. Науково-теоретичний журнал Інституту філософії імені Г. С. Сковороди, НАН України та Полтавського Національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. - Випуск 26 - Київ - Полтава. 2011. - С. 174-183.
16. Шедяков В. Розвиток наукової рефлексії в умовах поширення Інтернет-простору // Соціальна психологія. -2012. №3. С.21-32.
17. Шенгерей Л. М. Порівняльний аналіз пізнавальних процесів // Філософські обрії. Науково-теоретичний журнал Інституту філософії імені Г. С. Сковороди, НАН України та Полтавського Національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. - Випуск 25 - Київ - Полтава. 2011. - С. 218-229.